

TÜRKİYE’DE İKTİSAT BİLİMİNİN DOĞUŞU

Öğr. Gör. İlker KEÇETEP

Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Meslek Yüksekokulu
ilkerkecetep@yahoo.com

ÖZET

İktisat diğer adıyla ekonomi; üretim, dağıtım, tüketim, ticaret, değişim ve paylaşım ile ilgili etkinliklerin tümü ile bu etkinlikleri inceleyen ve değerlendiren bir sosyal bilim dalıdır. İktisat, Sanayi Devrimi ile birlikte 18. yüzyılda politik iktisat adı altında doğmuştur. Bu dönemlerde daha çok iktisadi gelişim ile farklı siyasi sistemler arasındaki ilişkiler incelenmiş, sermaye ve emeğin birleşmesi ile oluşan artık değer (iktisadi fazlalık) paylaşımına dair normatif öğeler tartışmalarda önemli yer tutmuştur. Çalışma Türkiye’de iktisat biliminin ortaya çıkış ve gelişimini bilimsel ve tarihsel yönlerden ele almayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Türkiye’de İktisat, İktisat Biliminin Gelişimi.

EMERGENCE OF ECONOMICS IN TURKEY

ABSTRACT

Economics is one of social science branches which examines and evaluates production, exchange & distribution, consumption, trade and all related activities. Economics was born by the effects of Industrial Revolution in 18th century with name of political economics. In this period, economic developments and relationship between different political systems were examined and distribution of economic surplus concerning normative elements which formed by the merger of capital and labor took important place in scientific debates. This study aims to express and evaluate the emergence and development of economics in Turkey with scientific and historical aspects.

Key words: Economics, Economics in Turkey, Development of Economics.

1. Giriş

İktisat bilimi endüstri devrimiyle birlikte 18. yüzyılda politik iktisat adı altında doğmuştur. Bu dönemde çoğunlukla iktisadi gelişimle farklı siyasi sistemler arasındaki ilişkiler incelenmiş, sermaye ve emeğin birleşmesi ile oluşan artık değer paylaşımına dair normatif öğeler çalışma ve tartışmalarda önemli yere sahip olmuştur. 19. yüzyılda pozitif bilimlerde bir atılım gerçekleşmiş, iktisat bilimi de bunda payına düşeni almıştır

böylelikle yeni bir iktisadi akım ortaya çıkmıştır, bunlar iktisadın da diğer doğaya dönük bilimlere gibi olabileceği ve kesinlik taşıyabilecek bazı unsurlara sahip olabileceği fikrini taşımıştır.¹

İktisadi yapının geri kalmış olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Anadolu'daki ayakta kalma savaşı, Cumhuriyet Dönemi'ndeki iktisat politikasının şekillenmesini ve kurumsal yapıyı oldukça etkilemiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, dünya ekonomisi içinde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı ve dış borçlanmalar, Duyun-u Umumiye İdaresi ile sürekli imtiyazların verilmiş olduğu bir iktisadi yapıyı devralmıştır.² 1923–1929 yılları devlet işletmeciliği ve müdahalelerinin en düşük seviyede olduğu ve piyasa koşullarında sanayileşmenin benimsendiği yıllar olmuştur. Bunda iki önemli husus rol oynamıştır. Birincisi ilk yıllardaki mevcut ekonomik tablo, ikincisi de dönem içerisindeki gelişmeler olmuştur.

Cumhuriyet öncesi dönemde iktisadın gelişimi kısaca özetlenecek olursa; 1838 yılında İngiltere ile Balta Limanı Antlaşması ve hemen ardından diğer Avrupa devletleri ile imzalanan serbest ticaret antlaşmaları ile Osmanlı İmparatorluğu bir anlamda Avrupa'nın açık pazarı haline gelmiştir. Bu antlaşmayla Avrupa kapitalizmi Osmanlı topraklarına girme fırsatını yakalamıştır. Söz konusu Antlaşma ve akabinde diğer Avrupa devletleriyle imzalanan antlaşmalar Osmanlı'nın iktisadi dönüşüm sürecini çok derinden etkilemiştir. Osmanlı "ticari serbestii" odaklı bir politika uygulama zorunda kaldığı bu dönemde dikkat çeken unsur; 1830-1850'li yıllarda özellikle Almanya'da olmak üzere batılı devletlerin uyguladığı korumacı, devletçi politikaların uygulanması olmuştur.³

Tanzimat Fermanı (1839) ile birlikte tam olmasa da küresel kapitalist akımın Osmanlı'da tutunmasını sağlayacak hukuki adımların temelleri atılmıştır. Kapitalist sisteme uyumlanma süreci olarak nitelendirilebilecek bu süreç 1856'da Islahat Fermanı, 1876'da I. Meşrutiyet ve 1908'de II. Meşrutiyet'in hayata geçmesiyle devam etmiştir. 1914 sonrasında iktisadi politikalara yansımaya başlayan İttihat ve Terakki ve Jön Türk iktidarının görüşleri Milli İktisat yaklaşımının bel kemiğini oluşturmuştur. Bu dönemde Milli İktisat savunusu olan Ziya Gökalp ve Tekin Alp, Alman Romantiziminden kaynaklanan Milli İktisat politikasını benimsemiştir ve bunun yansımaları iktisatta görülmüştür.⁴

¹ Özbek, a.g.m. bkz. <http://vebleninyolundan.blogspot.com/2012/09/iktisatta-tarihsel-gelisim.html>, (Erişim Tarihi: 18.10.2014).

² Nadir Eroğlu, "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", bkz. [www.miiibf.com/files/n_eroğlu\(2\).doc](http://www.miiibf.com/files/n_eroğlu(2).doc), s.2, (Erişim Tarihi: 21.10.2013)

³ Şevket Pamuk, **Osmanlı –Türkiye İktisadi Tarihi 1500–1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 125–128.

⁴ Gülten Kazgan, **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 254–260.

Türkiye’de ilk iktisat dersi Mülkiye Mektebinin 1859 yılında kuruluşu ile birlikte “Ekonomi Politik” adı altında Emin Efendi tarafından verilmiştir. Aynı dönemde Mülkiye’nin ders programında istatistik de yer almıştır. Daha sonraki Mülkiye’de başlangıçta 2 yıl olan eğitim süresi 1868’de 4 yıla, 1877’de 5 yıla, 1882’de 6 yıla çıkarılmıştır. Bu okulda 19. yüzyıl sonlarında iktisat dersi verenler arasında Mehmet Şerif Efendi ve Sakızlı Ohannes Efendi de vardır. Mehmet Şerif Efendi’nin verdiği iktisat derslerinin notları “İlmi Emvali Milliye” başlığıyla, Ohannes Efendi’nin verdiği iktisat derslerinin notları da “Mebadili İlmi Serveti Milet” adıyla yayınlanmıştır.⁵

İktisat dersi, 1870’lerin ortasında kurulup üç sene sonra kapatılan Maliye Mektebinde de yapılmıştır. Kayıtlara göre 1877’de bu okuldaki iktisat derslerini yine Ohannes Efendi yapmıştır. İktisat ve İstatistik dersleri, 1883’te kurulan Ticaret Mektebinde de verilmiştir. İlginç olanı, ilk kez 1872’de açılan ve sayıları kısa sürede altmış dokuza çıkan “idadi”lerde iktisat derslerinin okutulmuş olmasıdır. Ancak idadiler daha sonra önce sultani, sonra lise adını almışlar ve bunlardan iktisat dersleri de kaldırılmıştır.⁶

1912’de alınan bir kararla, Mülkiye’deki iktisat derslerinin bir bölümü Hukuk Fakültesinde, diğer bir bölümü Edebiyat Fakültesi’nde ders programlarına konulmuştur. Ancak 1914’te “ilmi iktisat” dersi Edebiyat Fakültesi’nin programından çıkarılmıştır ve bu fakültenin programda yalnızca Beşeri ve İktisadi Coğrafya dersi kalmıştır. Ders programlarında iktisat için “ilmi servet” yerine artık “ilmi iktisat” denilmiştir.⁷ 1914’ten sonra, dünyadaki diğer üniversitelerde olduğu gibi, ekonomi politik veya politik iktisat yerine Türkiye’de de iktisat kullanılmıştır. Bir yandan Mülkiye’de mali şube açılırken, aynı anda Hukuk Fakültesi’nde iktisat ve Ulum-ü İktisadiye (iktisadi bilimler) ve Siyasiye bölümleri açılmıştır. Hukuk’ta verilen dersler arasında “iktisat” yanında İctimai (sosyal) ve Zirai İktisat, Mesaliki İktisadiye Tarihi (İktisadi Doktrinler Tarihi) gibi dersler de yer almıştır.⁸

I. Dünya Savaşı’nın başladığı 1914 yılına kadar, orta ve yüksek eğitim kurumlarında tam bir iktisadi liberalizm, kayıtsız bir ticaret serbestisinin gereği hakkında oldukça geniş yayın ve telkin yapılmıştır. Bu bağlamda **Ulum-ü İctimaiye** (Sosyal Bilimler) ve **İktisadiye Mecmuası**’nın ve yazarları Ahmet Şuayip, Mehmet Cavit ve Rıza Tevfik’in öne çıktığı görülmektedir. 1916’da iki Alman öğretim üyesi, Prof. Flek ve Prof. Hoffman, iktisat eğitimine katkıda bulunmak üzere İstanbul Darülfünunu’na davet

⁵ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Türkiye’de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı** İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1946, s.21.

⁶ Ercan Uygur - Oya Erdoğan, **İktisat Eğitimi**, TEK yayını, İstanbul, 2005, s.145.

⁷ Ercan Uygur – Oya Erdoğan, “Avrupa, A.B.D ve Türkiye’de İktisat Eğitimi” Türkiye Ekonomi Kurumu, Haziran 2012 bkz. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/egitim3.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2014)

⁸ Uygur – Erdoğan, a.g.m. aynı yer.

edilmişlerdir. Bunlar tercümanlar aracılığı ile iki yıl ders verdikten sonra 1918'de geri dönmüşlerdir.⁹

'I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ise o zamanın Türkiye'sinde liberalizm yaklaşımının gerilediği, buna karşılık milli iktisat eğiliminin güçlendiği görülmektedir. Milli iktisat konusunda Yusuf Kemal ve Ziya Gökalp'in de yer aldığı bir grubun kurduğu İktisat Derneği ve çıkardıkları **İktisadiyat Mecmuası** önemlidir. **Ulum-ü Siyasiye** ve **İktisadiye Mecmuası** ile Ticaret Mektebinin çıkardığı Mecmua da bu yönde yayın yapmışlardır. Bunlar iktisat eğitimini de etkilemiştir. Milli iktisat yaklaşımının bazı Fransız iktisatçılar yanında, özellikle Almanya'daki iktisat düşüncesinden ve eğitiminden etkilendiği anlaşılmaktadır zira Darülfünun'da ders vermek üzere davet edilen yabancı öğretim üyeleri de Almanya'dan gelen iktisatçılardır'.¹⁰ Bu yüzden dolayı bu dönemde iktisat biliminin özellikle Alman ekolünden etkilendiğini söylemek mümkündür.

Atatürk döneminde ilk yılların iktisadi tablosunu maddi imkânsızlıklar belirlemiştir. Bu imkânsızlıkların başında milli sermaye birikiminin olmayışı gelmiştir. İlk yıllardaki iktisat politikalarında ve sonraki uygulamalarda maddi imkânsızlıklar ortadan kaldırılmaya başlamış, milli sermaye oluşturulmuş, kalkınma devlet desteğiyle ve milli özel girişimci yoluyla sağlayacak milli iktisat anlayışı var olmuştur.¹¹ Fakat Lozan Antlaşması'nın gümrüklerle ilgili düzenlemeleri yüzünden korumacı, sanayileşmeci milli iktisat anlayışı arka planda kalmıştır.

Bu dönemde iktisat politikalarını etkileyen iki önemli gelişme mevcuttur bunlar; İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Antlaşması'dır. Atatürk daha Cumhuriyet ilan edilmeden Şubat 1923'te İzmir'de, izlenecek iktisat politikalarının ve iktisadi kalkınma hamlelerinin tespiti için İktisat Kongresi'ni toplamıştır.¹² Kongre'nin başlıca toplanma sebepleri milli ekonominin amaçlarını ve amaçlara ulaşmak için izlenecek yöntemi belirlemek, ekonomik bağımsızlığın yöntemini belirlemek ve milli ekonominin temellerini atmaktır.

Kongre'de alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir; Anonim şirketlerin kuruluşunu kolaylaştırmak, milli bankalar kurmak, demir yolları inşaatının hükümetçe bir programa bağlanması, sanayi teşvik etmek, yerli malının kullanımına önem vermek, teknik eleman yetiştirecek okullar açmak, sanayi mallarının gümrük vergileri ile korunması, ulaşım sorunlarının çözülmesi, tüketim mallarının üretimine öncelik vermek ve yabancı kurumları millileştirmektir.¹³

⁹ Fındıkoğlu, a.g.e., s. 53-54.

¹⁰ Uygur - Erdoğan, a.g.e. , s.149.

¹¹ Bilsay Kuruç, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.46.

¹² Kongrede yerli üretimin teşviki ve lüks ithalattan kaçınılması gerektiği, girişim ve çalışma özgürlüğünün esas olduğu, fakat tekelcilğe izin verilmeyeceği ve yabancı sermayeye iktisadi kalkınmaya katkıda bulunmak ve yasalara uymak kaydı ile izin verileceği belirtiliyordu.

¹³ İnan, a.g.e. , s.51.

Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmada Batının birtakım kurum ve kuralları örnek alınarak en kısa sürede iktisadi ve toplumsal gelişmeye ulaşılması hedeflenmiştir. İlk yılların iktisat politikalarını şekillendiren ve iktisat politikalarında dış dünyaya açık bir politikanın izlenmesine yol açan bir diğer önemli gelişme Lozan Barış Antlaşması olmuştur. Antlaşma'nın 28. maddesinde Türkiye'de kapitülasyonların tamamen kaldırılmasına hükmedilmiştir. Antlaşma hükmü gereği, gümrük tarifelerinin beş yıl süre ile 1916 yılındaki seviyede tutulması, sınaî üretimi bir süre daha gümrük korumasından mahrum bırakmıştır. Ayrıca Osmanlı dış borçlarından bir bölümü genç Cumhuriyet tarafından devralınmış ve daha başlangıçta borç yükü altına girilmiştir.

Bu tarihlerde iktisat politikası ile ilgili kararları uygulamak amacıyla bir dizi düzenleme de yapılmıştır.¹⁴ Ancak, bütün çabalara rağmen ülke arzu edilen düzeyde hızlı bir sanayileşme atılımı gösterememiştir. Bunun nedeni yukarıda anlatılan faktörlerin yanı sıra, altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliği olmuştur. Yabancıların belirsizlik nedeniyle yeni yatırımlara gitmemesi ve gayri müslim azınlıkların ülkeyi terk etmesi sınaî üretimi olumsuz etkileyen diğer nedenler olmuştur. Devletin sanayiye yatırım yapmak eğilimi vardır, ancak yetersiz kamu sermayesinin önemli bir bölümü demiryolu yapımı ve yabancıların elindeki demiryollarının satın alınmasında kullanılmıştır. Milli İktisat anlayışı içerisinde sermayenin yerli ellerde toplanması istenmiştir.

Bu dönemde Milli İktisat anlayışının da etkisiyle para politikasında sağlam ve istikrarlı para anlayışı hâkim olurken maliye politikasında denk bütçe ve düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir. Genişlemeci bir maliye politikasından titizlikle kaçınılırken, açık finansmana ve borçlanmaya sıcak bakılmamış, önce gelirin edinilmesi sonra harcanması söz konusu olmuştur. Bu dönemde zaten merkez bankasının bulunmayışı kâğıt para arzının artırılması ihtimalini de ortadan kaldırmıştır. Para ve kredi faaliyetlerini düzenleyecek bir milli bankanın kurulmasına ilişkin İzmir İktisat Kongresi'nde başlatılan faaliyetler ancak 11 Haziran 1930'da 1715 Sayılı yasayla T.C. Merkez Bankası'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁵

1930 ve 1931 yılları korumacı-devletçi iktisat politikalarının hâkim olduğu döneme geçişi temsil eden yıllardır. Dünya ekonomisinin girdiği büyük bunalım yıllarında Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir sanayileşme hamlesine girmiştir. Krizin hammadde fiyatlarını sanayi fiyatlarından daha çok düşürmesi sonucu bir önceki dönemdeki serbest ticaret-açık kapı politikalarının sürdürülmesinin dış ticarete yaratacağı olumsuz gelişmeler tahmin edilmiştir. 1929'da Lozan'ın sınırlamalarının da son bulmasıyla ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak

¹⁴ Yapılan düzenlemelerin içerisinde Aşar Vergisi'nin kaldırılması, İş Bankası ve Sanayi ve Maden Bankası'nın kurulması, 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yeniden düzenlenip yürürlüğe konması sayılabilir.

¹⁵ Suat Oktar, "Cumhuriyet'in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi** Cilt: XIV, Sayı: 2, 1998, s.244-251.

koruma duvarları altında eskiden ithal edilen sınai tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidilmiştir. Böylece bunalım döneminde az gelişmiş ülkelerin sanaysiz yapıyı değiştirmeye yönelik ilk adımlarına Türkiye de katılmıştır.

Batıda iktisat bilimi incelendiğinde; 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp 20. yüzyılda devam eden neo-klasik iktisat okulunun ardından farklı isimlerle ortaya çıkan pek çok iktisat okulunun neo-klasik iktisada dayandığı gözükmektedir. Aynı şekilde alternatif olarak şekillenen karşı akımlar da neo-klasik okulun teorilerini eleştirme amacıyla kurulmuşlardır. Neo-klasik iktisatçılar sorunsuz işleyen fiyat mekanizmasının tam istihdamı ve ekonomide dengeyi sağlayacağını öngördükleri için, makro iktisadi konular üzerinde pek durmamışlardır. Fakat 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Ekonomik Buhran neticesinde makro değişkenler üzerinde çalışılmaya başlanmış ve Keynesyen İktisadi Düşünce böylelikle ortaya çıkmış ve iktisat biliminin kurucusu olan John Maynard Keynes'in çalışmalarıyla iktisat biliminde mikro ve makro ayrımı yapılmıştır.¹⁶

Keynes'e göre deflasyonist açığın ortadan kaldırılması devletin efektif talebi yönlendirmesi ile mümkündür. Örneğin devletin ekonomik bunalımı yönetmesi çözüm yollarından biridir, bunalım dönemlerinde kamu harcamalarını artırmak ve vergi oranlarını düşürme yoluyla özel tüketim ve yatırım harcamalarını arttırması gerekmektedir. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde de bu işlemin tersinin yapılması gerekmektedir. Keynes'e göre ekonomik istikrarın sağlanması için devletin para ve mali politikalarıyla ülke ekonomisine müdahalede bulunmalıdır¹⁷

Keynesyen iktisatta ekonomide dengenin sağlanmasına yönelik olarak para ve maliye politikaları yoluyla gerekli görülen devlet müdahalesi, Büyük Buhran'dan itibaren kapitalizmin üçüncü aşaması olan kapitalist devletçi modele yani müdahaleci kapitalizme (20. yüzyıl kapitalizmi veya tekelci kapitalizm) geçildiğinin göstergesidir.¹⁸

Türkiye'de iktisat biliminin oluşup gelişmesinde Atatürk döneminde çoğu Nazi zulmünden kaçarak Türkiye'ye gelen yabancı uzmanların payı büyüktür

İktisat alanında katkıda bulunmuş olan yabancı uzmanlar;

Fritz Neumark (1900–1991); yahudi asıllı Alman iktisatçıdır, 1933 yılında Hitler'in zulmünden kaçarak Türkiye'ye göç etmiş ve İstanbul Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak katılmıştır. 20 Temmuz 1936'da kurulan ve 1937 yılı yaz semestrinde faaliyete geçen İktisat Fakültesi'nde Umumi İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsü Başkanlığı da yapmıştır. Türkiye'de batı tarzı iktisat öğreniminin gelişmesinde ve gelir vergisi yasalarının hazırlanmasında önemli katkıları olmuştur. 1952 yılı başına kadar Türkiye'de

¹⁶ Betül Gür, "Ekonomi Biliminin Tarihsel Gelişimi", İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ekonomi Biliminin Tarihsel Gelişimi. pdf, s.7, (Erişim Tarihi: 21.11.2013)

¹⁷ Kamil Güngör, "İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler" bkz. <http://kisi.deu.edu.tr/asuman.altay/> İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2013)

¹⁸ Gür, a.g.m. , s.8.

kalmış ve İstanbul Üniversitesi'nde maliye ve iktisat dersleri vermiştir. **Boğaziçi'ne Sığınanlar** isimli Nazi Almanyası'ndan kaçarak Türkiye'ye sığınan yahudi asıllı bilim, sanat ve siyaset adamlarını anlatan bir kitap yazmıştır.¹⁹

Gerhard Kessler (1883–1963); yahudi asıllı Alman iktisatçı ve toplum bilimcidir, 1933 yılında Nasyonal Sosyalist Partisi'nin iktidara gelmesi üzerine Almanya'daki görevine son verilmiştir. Hitler rejimi tarafından mahkemeye çıkarılmadan hapsedilmiş ardından serbest bırakılmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi tarafından davet edilerek, 1933'te Türkiye'ye gelmiştir ve 1951 yılına kadar görev yapmıştır. İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri veren Kessler, Türkiye'de çağdaş İktisat öğretiminin temelini atmıştır. Sonradan İktisat Fakültesi'ne dönüşen İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü'nü, Hukuk Fakültesi bünyesinde kurmuştur. Sosyal Siyaset ve sendikacılık eğitiminin de Türkiye'de kurucusu olan Kessler 1945 yılında yayınladığı **İçtimai Siyaset** adlı kitabıyla bu alandaki ilk eseri ortaya koymuştur ve çeşitli kitaplar²⁰ yazarak çalışmalarına devam etmiştir. 1945 yılından itibaren Türkiye'de çalışma hayatını düzenleyen kanunların hazırlanmasında ve kurumların oluşturulmasında büyük bir rol oynamıştır. Çalışma Bakanlığı, İşçi Sigortaları Kurumu ve İş ve İşçi Bulma Kurumu oluşturulurken birçok defa Ankara'ya hükümet görevlilerinin daveti üzerine gitmiş, ilgilileri aydınlatmıştır. Kessler, Türkiye'de sendikal hayat açısından bir dönüm noktası olmuş sendikaların oluşum ve gelişimine katkı sağlamıştır. 1948 yılında İstanbul, İktisat Fakültesi'nin en eski enstitüsü olan İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü'nde Sosyal Siyaset Konferansları serisi O'nun girişimiyle başlamıştır.²¹

Ernest Reuter (1889–1953); yahudi asıllı Alman bilim adamıdır; 02.05.1935 tarihli kararname ile Reuter'in Berlin'den Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde çalıştırılmak üzere getirilmesine İcra Vekilleri Heyeti'nce karar verilmiştir.²² 1935–1946 yılları arasında bu Mektep'te yerel politika ve şehir planlaması profesörü olarak görev yapmış, Yerel Yönetimler Maliyesi dersleri vermiştir. Reuter Şehir Planlaması Enstitüsü'nün kurulmasında yer almıştır. Aynı yıllarda Türk Ulaştırma Bakanlığı'nda idari ve trafik konularında uzman olarak çalışmıştır.²³ Reuter, yazdığı kitaplar²⁴ ve batılı anlamda şehircilik ve belediyeçilik konularında özellikle Türk yerel maliye sisteminin

¹⁹ Neumark, a.g.e. , s.2–4.

²⁰ Kessler'in başlıca diğer eserleri; **Sosyoloji** (1934), **Sosyoloji Dersleri** (1936), **İçtimaiyata Başlangıç** (1938) **Kooperatifçilik** (1940) ve **Sosyal Sigorta** (1950) adlı kitaplardır bkz. Andreas Hanlein, "Gerhard Kessler, Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı" **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 2, 2006, s.35.

²¹ Hanlein, a.g.m. s.38.

²² B.C.A. 30.18.1.2.54.34.7

²³ Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Ernst Reuter, Türkiye'ye Sürgün, http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/08_Kultur_Bildung/Historische_Notizen/Historische_Notizen_ExilTuerkei.html (Erişim Tarihi: 14.03.2013).

²⁴ Reuter'in yayımlanan Türkçe kitapları: **Komun Bilgisi - Şehirciliğe Giriş** (1940), **Belediyeler Bankası** (1943), **Belediye Maliyesi** (1945), **Mesken Meselesinin Hal Çareleri** (1946)'dir bkz. Menaf Turan, "Ernst Reuter'in Türk Yerel Maliye Sistemine İlişkin Çalışmaları Hakkında Bir Değerlendirme", **Mülkiye Dergisi**, Cilt:36, Sayı:275, 2012, s.47.

gelişimi ve yerel yönetimlerin mali kaynaklarının artırılması hususlarındaki çalışmalarıyla katkıda bulunmuştur.

Alexander Rüstow (1885–1963); yahudi asıllı sosyalist Alman filozof, ordoliberalizm ve piyasa sosyal ekonomisi düşünürüdür. Almanya’da Ekonomi Bakanı olarak görev yapmıştır ancak 1933 yılında Hitler’in iktidara gelmesi ile Almanya’yı terk etmiş, İsviçre’ye yerleşmek zorunda kalmıştır. 1935 yılında davet üzerine Türkiye’ye gelerek İstanbul Üniversitesi’nde tarih ve iktisadi coğrafya üzerine dersler vermiş 1950 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. İktisadi coğrafya ve sosyal piyasa ekonomisi hakkında verdiği bilgilerle ve yazdığı kitaplarla²⁵ Türkiye’de modern iktisat biliminin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Wilhelm Röpke (1899–1966); yahudi asıllı Alman iktisatçıdır, Hitler iktidarı ele geçirdikten sonra, bu diktatörlüğe karşı açıkça karşı çıkmıştır, bunun üzerine Almanya’da hocalık yapması yasaklanmış ve 1933’te İstanbul’a göç etmiştir. İstanbul’da bulunduğu dört yıl boyunca İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde kendisi gibi Türkiye’ye göç etmiş bulunan sosyolog Alexander Rüstow ile beraber çalışmıştır. Röpke, ekonomideki liberalizm ile merkezi yönetim sistemi arasında bulunan üçüncü bir yol arayışında olmuştur. Neoliberalizmin temsilcilerinden olan Röpke, ekonomik düzenin sosyo-kültürel temelleri üzerinde durmuştur²⁶ ve Türkiye’de bulunduğu 1933–1937 yılları arasında bu bağlamda dersler vermiştir. Batı tarzı iktisat biliminin neoliberalist açıdan Türkiye’de gelişiminde katkıda bulunmuştur ve iktisat bilimi ile ilgili kitaplar yazmıştır.²⁷

Josef Dobretsberger (1903–1970); Almanya’da Hitler rejimini protesto edip Türkiye’ye sığınan yahudi asıllı bilim adamlarından biridir. Hitler rejiminin etkileri Avusturya’da da kendini hissettirmeye başlayınca Dobrestberger bu ülkeden ayrılmak zorunda kalmış ve 12 Eylül 1938 tarihinde İstanbul’a gelmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde Röpke’den boşalan Umumi İktisat Teorisi Kürüsü’nün başkanı olarak 1 Kasım 1938 tarihinde göreve başlamıştır. İktisada Giriş, Konjonktür ve Buhranlar, İktisadi Düşünce Tarihi ve Harp İktisadiyatı dersleri vermiştir. Dobrestberger’in İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’ndeki günleri Türk iktisadı için pek çok yönden faydalı olmuştur, iktisat kafasının billurlaşmasını sağlamış, iki ciltten oluşan **Ekonomi Siyaseti** adlı kitabı yayımlamış ve pozitif iktisadi marjinalizmle

²⁵ Başlıca eserleri: **İktisadi Coğrafya** (1946) ve **Sosyal Piyasa Ekonomisi** (1947) adlı kitaplardır bkz. Tetzlaff, **a.g.e.**, s.42.

²⁶ Tetzlaff, **a.g.e.**, 402.

²⁷ Röpke’nin başlıca eserleri: **Cemiyet Ekonomisi** (1937) ve **Çağımızın Buhranı** (1967) adlı kitaplardır bkz. Wilhelm Röpke, **Çağımızın Buhranı**, Çeviren: Orhan Tahsin Günden, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1967, s.3.

birleşmiş bir geleneği aşlamıştır. 1 Eylül 1941 tarihine kadar İstanbul Üniversitesi'nde görevde kalmıştır.²⁸

Alfred Isaac (1888- 1956); yahudi asıllı işletme uzmanıdır. Nürnberg Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışırken İstanbul Üniversitesi'nin daveti üzerine Türkiye'ye gelerek 1936 -1942 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Umumi İktisat Kürsüsü'nde görev yapmış ve bulunduğu süre boyunca muhasebe ve işletme iktisadı dersleri vermiştir.²⁹ Batı tarzı işletmeciliğin Türkiye'de oluşumu için çalışmış Türk işletmeciliğinin gelişimine, sunduğu bilgiler ve yazdığı kitaplarla³⁰ büyük katkısı olmuştur, çalışmalarında işletme iktisadına yoğunlaşmıştır.

Yabancı uzmanların Türkiye'de iktisat biliminin oluşup gelişmesine büyük katkı sağladıkları açıkça görülmektedir. İktisat kürsülerinde iktisatla alakalı dersler vermiş, akademik yayınlar hazırlamış, batılı yöntem ve teknikleri Türkiye'ye aktarmış ve arkaalarından gelen Türk iktisatçılara örnek teşkil etmişlerdir.

Atatürk Dönemi'nde iktisat eğitimi ele alındığında kısaca şunları söylemek mümkündür; Mülkiye Mektebinde ders programı 1924 yılında ele alınmış fakat programda fazla bir değişiklik olmamış ve öğretim süresi 3 yıla indirilmiştir. Mülkiye'nin ders programı 1925 yılında bir kez daha değiştirilmiş ve eğitim, öğrencilerin son sınıfta idari, mali ve siyasi şubelere ayrılması şeklinde olmuştur. Bu program iktisat eğitimiyle alakalı pekçok yeniliği de beraberinde getirmiştir: Birinci ve ikinci sınıflardaki 'ilmi iktisat' dersi haftada 2 saatten 3 saate çıkarılmış, aynı sınıflara 2 saatlik 'ilmi mali' dersi eklenmiştir. Çok sayıda dersleri diğer şubelere de paylaşılan mali şube, 'mesaliki iktisadiye (iktisadi doktrinler) tarihi', 'nakit, itibar ve borsa', 'mukayeseli kavanini (kanunları) maliye ve istikrazat (borçlanma)', 'ilmi maliye', 'kavanini maliye', 'iktisadi içtimaiye (sosyoloji)', 'iktisadi zirai' gibi yeni dersleri de beraberinde getirmiştir.³¹

Mülkiye Mektebi'nde Fransız sisteminden büyük oranda yararlanılmıştır yabancı dil dersleri hariç, haftalık 22 saatlik ders programının 13 saati iktisat derslerine ayrılmıştır. 1925 yılında Ankara'da kurulan Hukuk Fakültesi'nde "Milli İktisat" dersi açılmış ve ardından Umumi İktisat dersi içinde işlenecek olan İktisadi Doktrinler Tarihi dersleri de verilmiştir.

²⁸Ahmet Güner Sayar, "Joseph Dobrestberger Dosyası", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:36, Mart 2007, s.2-5.

²⁹ İsmet Alkan, *Türkiye'de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan*, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1985, s.125.

³⁰ Isaac'ın başlıca eserleri; *Ticari Hesap ve Mali Cebir* (1940), *İşletme İktisadı* (1943), *Muhasebe Tatbikatı* (1945), *İşletmelerde Revizyon ve Kontrol* (1946) adlı kitaplardır bkz Alkan , *a.g.e.*, s.127.

³¹ Selim İlkin, "1920-1960 Döneminde Türkiye'deki İktisat ve Ticaret Eğitimi ile İlgili Kuruluşların Gelişimi Tarihi Üzerine Bir Deneme" *Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine*, Derleyen: Fikret Görün, O.D.T.Ü Yayını, Ankara, 1972, s.8.

1929 yılında Mülkiye Mektebi'nin İdari şubesinde mezun olan bir öğrencinin diplomasında okuduğu dersler listesinde şu iktisat dersleri mevcuttur:

1) İktisat, 2) İstatistik, 3) İçtimai İktisat, 4) Zirai İktisat, 5) Maliye, 6) Bütçe, 7) İktisadi Coğrafya.³² Derslerin batı tarzı dersler olduğu görülmektedir.

Mülkiye Mektebi'nin adı 1934 yılında Atatürk'ün isteğiyle Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirilmiştir. 1935 yılında Okulun Ankara'ya taşınması kararlaştırılmıştır. Siyasal Bilgiler Okulu 1936 yılının Kasım ayında Ankara'daki yeni binasında hizmet vermeye başlamış ve eğitim süresi 4 yıla çıkarılmıştır. Siyasal Bilgiler Okulu'ndan 1937 yılında üç yıllık ders programını tamamlayıp mezun olan bir mali şube öğrencisinin diplomasında 12 iktisat dersi ya da iktisatla ilgili ders bulunmaktadır. Derslerin listesi şöyledir: 1) Medeniye Hukuku, 2) İdare Hukuku, 3) Esasiye Hukuku, 4) Devletler Umumi Hukuku, 5) Ceza Hukuku, 6) Ticaret Hukuku, 7) Hukuk Muhakemeleri Usulü, 8) İçtimaiyat (sosyoloji), 9) İktisat, 10) İstatistik, 11) İçtimai (sosyal) İktisat, 12) Zirai İktisat, 13) İktisadi Doktrin, 14) Maliye, 15) Bütçe, 16) İstikrazlar (borçlanmalar), 17) Gümrük, 18) Nakit, Borsa, Banka, 19) Muhasebe, 20) İktisadi Coğrafya, 21) Siyasi Tarih, 22) Fransızca, 23) İngilizce, 24) Almanca.³³ Dersler incelendiğinde tamamının batı tarzı dersler olduğu açıkça görülmektedir.

1936 yılı Aralık ayında İstanbul Üniversitesi bünyesine İktisat Fakültesi kurulmuş ve iki ay sonra eğitim vermeye başlamıştır. Fakülte'nin talimatnamesine göre, 'Fakülte devletin ekonomik işletmelerinde ve genel idaresindeki mühim ödevleri hakkıyla başarabilecek bilgili ve metotlu, rasyonel düşünür genç iktisatçıları hazırlama amacını gütmüştür. Şüphesiz, Fakülte'nin ileriki mezunları yalnız Türk iktisadının devlet sektöründe değil, aynı zamanda özel sektöründe çalışabilecek, bu sahalarda da kendileri için birçok imkânlar bulabileceklerdir.'³⁴ Fakülte'nin kuruluş amacının batı tarzı eğitim aldıktan sonra devlet sektöründe ve özel sektörde iktisadi alanda çalışacak nitelikli iş gücü yetiştirmek olduğu açıkça görülmektedir.

İktisat Fakültesi eğitime başladığında eğitim süresi 4 yıldır. Ders programında genel dersler, pratik dersler ve seminer olmak üzere üç grup ders vardır. İktisat Fakültesi'nin ilk yıllarında hukuk dersleri önemli yer tutmaktadır ve bunlar genellikle Hukuk Fakültesi'nde yapılmıştır.

Sonuç

İktisat bilimi Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında Endüstri Devrimi'nin etkileriyle Batı dünyasında doğmuş bir sosyal bilim dalıdır. Neredeyse her konu da olduğu gibi Türkiye iktisat biliminin oluşum ve gelişiminde Batının etkisinde kalmıştır. İktisat biliminin ve eğitiminin oluşum ve gelişiminde yabancı uzmanların büyük katkıları

³² İlkın, a.g.m. , s.10.

³³ İlkın, a.g.m. , s.12.

³⁴ Yolalıcı, a.g.e. , s.290.

olduğu, batılı yöntem ve tekniklerin Türkiye'ye aktarılmasında pay sahibi oldukları görülmektedir. 1930–1939 yılları genel olarak değerlendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşırken ve geri kalmış ülkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa kapalı bir iktisat politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabaları ile gerçekleştirmiştir.³⁵

Referanslar

- Alkan, İsmet; Türkiye'de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1985.
- Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Ernst Reuter, Türkiye'ye Sürgün, http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/08_Kultur_Bildung/Historische_Notizen/Historische_Notizen_ExilTuerkei.html (Erişim Tarihi: 14.03.2013).
- Eroğlu, Nadir; "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", bkz. [www.miibf.com/files/n_eroglu\(2\).docs.2](http://www.miibf.com/files/n_eroglu(2).docs.2), (Erişim Tarihi: 21.10.2013) .,
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri; Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1946.
- Güngör, Kamil; "İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler" bkz. <http://kisi.deu.edu.tr/asuman.altay/'İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2013)
- Gür, Betül; "Ekonomi Biliminin Tarihsel Gelişimi" , İstanbul Ticaret Üniversitesi, [Ekonomi_Biliminin_Tarihsel_Gelisimi.pdf](http://www.iktisatbilimi.com.tr/ekonomi_biliminin_tarihsel_gelisimi.pdf), s.7, (Erişim Tarihi: 21.11.2013).
- İlkin, Selim; "1920–1960 Döneminde Türkiye'deki İktisat ve Ticaret Eğitimi ile İlgili Kuruluşların Gelişimi Tarihi Üzerine Bir Deneme" Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine, Derleyen: Fikret Görün, O.D.T.Ü Yayını, Ankara, 1972.
- Kazgan, Gülten; Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kuruç, Bilsay; Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987.
- Oktar, Suat; "Cumhuriyet'in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması",
- Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi Cilt: XIV, Sayı: 2, 1998.Özbek, Suat; "İktisatta Tarihsel Gelişim" bkz. <http://vebleninyolundan.blogspot.com/2012/09/iktisatta-tarihsel-gelisim.html>, (Erişim Tarihi: 18.10.2014).

³⁵ Eroğlu, a.g.m. bkz. [www.miibf.com/files/n_eroglu\(2\).doc](http://www.miibf.com/files/n_eroglu(2).doc), s.2, (Erişim Tarihi: 21.10.2013)

Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı
Int. Journal of Management Economics and Business, ICAFR 16 Special Issue

Pamuk, Şevket; Osmanlı –Türkiye İktisadi Tarihi 1500–1914, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Sayar, Ahmet Güner; ‘‘Joseph Dobrestberger Dosyası’’, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:36, Mart 2007. Uygur, Ercan- Erdoğan, Oya; İktisat Eğitimi, TEK yayını, İstanbul, 2005.

Uygur, Ercan – Erdoğan, Oya; ‘‘ Avrupa, A.B.D ve Türkiye’de İktisat Eğitimi’’ Türkiye Ekonomi Kurumu, Haziran 2012 bkz. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/egitim3.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2014).